

HÖGSKOLAN
DALARNA

Examensarbete

”Båda är vi fördömda – låt oss gå tillsammans!”

Att läsa *Brott och straff* i en kristen teologisk kontext

Författare: Georges Bandak
Handledare: Yvonne Blomberg
Examinator: Bo G Jansson
Ämne/huvudområde: Litteraturvetenskap
Poäng: 15
Betygsdatum:

Examensarbete nr:

Högskolan Dalarna
791 88 Falun
Sweden
Tel 023-77 80 00

Abstract

Det huvudsakliga syftet med min uppsats var att läsa *Brott och straff* (1866) i en kristen teologisk kontext, där jag ville undersöka om de två trosinriktningarna i romanen förenades eller inte. Jag tog min utgångspunkt i att Raskolnikov gav uttryck för föreställningar inom Gud-är-död-teologin med betoning på Simone Weil och William Hamilton, och att Sonja gav uttryck för föreställningar inom den rysk-ortodoxa teologin. Vidare formulerade jag frågan: Kan man läsa *Brott och straff* som en egen gren inom kristen teologi? Jag tog hjälp av identitetsrekonstruktion som metod, med fokus på Ruard Ganzevoorts användning av termen.

Resultatet är att man faktiskt kan läsa *Brott och straff* som en egen gren inom kristen teologi. Både Raskolnikov och Sonja har fått något i utbyte av varandra och sålunda rekonstruerat sina tidigare övertygelser och trosuppfattningar. Raskolnikovs identitet, som tidigare präglades av en övermänniskoteori och föreställningen om att Gud kanske inte finns, har påverkats av mötet med Sonja och övergett sina tidigare trosuppfattningar. Han har börjat tro. Sonja har också genomgått en förändring. Mötet med Raskolnikov har lett till att hon har börjat betrakta verkligheten med ett realistiskt synsätt. Hon har även kommit till insikt om att lidandet är ett ofrånkomligt faktum. Resultatet av den teologiska föreningen leder till en ny sorts teologi, som jag valt att kalla hoppets teologi. En teologi som förenar föreställningar från båda trosinriktningar.

Nyckelord: trosuppfattning, trosföreställning, teologi, Gud-är-död-teologi, rysk-ortodox teologi, trosinriktning, förening, mötet, hopp, kluven, tvivel, tro, identitet, övertygelser, identitetsrekonstruktion.

Innehållsförteckning

1. Inledning	2
1.2 Syfte	3
1.3 Frågeställning	3
1.4 Metod	3
1.5 Litteratur och avgränsning	4
1.6 Tidigare forskning.....	5
1.8 Disposition.....	6
1.9 Begrepp och förklaringar	7
2. Bakgrund	8
2.1 Raskolnikov – den kluvne.....	8
2.2 Gud-är-död-teologin	10
2.3 Sonja – den visa.....	12
2.4 Rysk-ortodox teologi	15
3. Analys	16
3.1 Analys 1. Mötet före bekännelsen: berättelsen om Lazarus	17
3.1 Analys 2. Bekännelsen.....	21
3.3 Analys del 3: Föreningen	25
3.4 Förändringen	25
3.5 Accepterandet.....	26
3.6 Föreningen	29
4. Slutdiskussion	31
5. Sammanfattning	33

1. Inledning

Efter att ha övergivit sin familj och vandrat omkring på Petersburgs gator i ett tillstånd av yrsel och ständig paranoia besöker han henne som symboliserar allt det han inte är. Raskolnikov – den kluvne – besöker Sonja – den visa. Han vet egentligen inte varför han besöker henne eller varför han dras till henne, men en sak vet han – hon är den enda han har kvar: ”Nu har jag bara dig, tillade han. Låt oss gå tillsammans... Jag har kommit till dig. Båda är vi fördömda, låt oss gå tillsammans!”¹

Citatet är taget från det första riktiga mötet mellan Raskolnikov och Sonja, när han, efter att ha övergivit sin familj, beger sig till Sonja. När de väl möts tycks något ske inom honom, men också inom Sonja. Han som var så övertygad om att mordet på pantlånerskan var berättigat börjar nu tvivla och en inre kris uppstår. Sonja förefaller vara hans enda räddning, den som har som uppgift att vägleda honom till ett nytt liv, ett liv bort från de nietscheanska och utilitaristiska tankarna och värderingarna. Ett liv av tro, andlighet och hopp. Själv är hon Raskolnikovs raka motsats. Hon tvingas prostituera sig för att täcka sin fars alkoholmissbruk och försörja sin utfattiga familj.

Sonja tillhör den rysk-ortodoxa tron, hon lever nära bibelberättelserna och korset. Hon är en sorts Kristusymbol för det mänskliga lidandet. Kort sagt representerar Sonja den rysk-ortodoxa teologin med betoning på Kristi lidande, bibelberättelserna och korset som symbol. Hon är också en bärare av den rysk-ortodoxa föreställningen om att gemenskapen med Gud är det som befriar människan från det mänskliga lidandet. Raskolnikov är inte troende, men han är inte heller ateist, i alla fall inte i den bemärkelsen att han förnekar Guds existens. Han tillhör snarare en inriktning inom kristen teologi som *påminner* om Gud-är-död-teologin. En teologi som utgår från att Gud, på ett eller annat sätt, har avlägsnat sig från mänskligheten där människan nu står i centrum och har den fria viljan att handla eller om hon så vill – söka efter Gud.

För varje gång de möts tycks de komma varandra allt närmare, i både trosföreställningar, världsbilder och som människor. Till slut är det som om Raskolnikov inte längre intresseras av att komma fram till rationella och logiska svar/lösningar. Nu förefaller det andliga, odefinierbara och allt det som Sonja utstrålar väcka intresse hos honom. Även Sonja tycks ha påverkats av Raskolnikov. Det framstår som om hon – genom honom – börjar uppmärksamma den tarvliga och tomma tillvaron – meningslösheten i en grym värld där lidandet är ett faktum. Trots det låter hon sig inte rubbas i sin tro, hon förnekar aldrig Kristus som livets sanning.

¹ Fjodor Dostojevskij, *Brott och Straff*, Stockholm 2011, (Bonnier Pocket), s. 392.

Slutligen framstår det som om både Raskolnikov och Sonja genomgår en identitetsförändring där deras trosuppfattningar och världsbilder möts och till slut tycks förenas med varandra.

Jag intresserar mig alltså för mötet/mötena mellan Raskolnikov och Sonja, med avseende på de teologiska trosföreställningar som kommer till uttryck. Av den anledningen har jag valt att döpa uppsatsen till: ”Båda är vi fördömda – låt oss gå tillsammans!” Att läsa *Brott och straff* i en kristen teologisk kontext.

1.2 Syfte

Mitt huvudsakliga syfte med uppsatsen är att läsa *Brott och straff* i en kristen teologisk kontext, där jag vidare utvecklar en frågeställning om det går att läsa *Brott och straff* som en egen gren inom kristen teologi eller ej. Jag vill alltså undersöka huruvida deras trosföreställningar och världsbilder (kort sagt teologiska inriktningar) förenas eller inte, och om man utifrån detta kan utläsa en egen teologi.

1.3 Frågeställning

Min huvudfråga är: **Kan man läsa Brott och straff som en egen gren inom kristen teologi?** Och i så fall, vad kan sägas känneteckna denna teologi? Hur uppstår den? Och slutligen: Vad blir resultatet av denna ”teologi”?

1.4 Metod

Som Owe Wikström påpekar i sin bok, *Raskolnikov – Den kluvnes väg mot helhet*, har få forskare tagit hjälp av religionspsykologin för att förstå Dostojevskij och hans karaktärer.² Religionspsykologin har som uppgift att studera religionens psykologiska roll och hur den tar form i människans erfarenheter, upplevelser och beteenden. Dessutom vill den undersöka den troendes samspel med andra. I denna uppsats har jag valt att använda mig av *identitetsrekonstruktion* som metod, en metod som används inom religionspsykologin. Överlag handlar identitetsrekonstruktion om hur individer – efter att ha genomgått en förändring – börjar omvärdera sig själva och sina identiteter. Ruard Ganzevoort, professor i praktisk teologi, har publicerat flera religionspsykologiska studier där han tagit hjälp av identitetsrekonstruktion som metod.³ Han har främst fokuserat på identitetsrekonstruktionen bland troende homosexuella som varit i kamp med sin kristna tro och kyrkans förståelse av homosexualitet. En av dessa studier, som ligger till grund för min förståelse av termen, heter ”Growing up Gay and

² Owe Wikström, *Raskolnikov: Om den kluvnes väg mot helhet i Dostojevskijs Brott och straff: en religionspsykologisk studie*, Bodafors, 1982, s 12-14

³ Ganzevoort, Ruard, artikeln "Home" från Ganzevoorts hemsida 1989-2011, <http://www.ruardganzevoort.nl/index.html>, hämtad 2013-04-08.

Religious: Conflict, Dialogue and religious Identity Strategies”.⁴ I studien framgår att flera homosexuella har upplevt att de stått i ett avgörande val mellan sin sexuella identitet och sin religiösa.⁵ Ganzevoort definierar identitetsrekonstruktion som en process i vilken kristna homosexuella har genomgått en identitetsförändring och slutligen kommit att omvärdera sig själva och sina mål med livet.⁶ Det är just denna definition av termen som jag valt att använda, dvs identitetsrekonstruktion som en sorts ”process”, där individer formar sin identiteter utifrån specifika situationer och händelser som får dem att omvärdera sig själva och sina mål med livet. Jag vill tillämpa denna metod på mötena mellan Raskolnikov och Sonja för att undersöka vad som sker och om det finns något som talar för att de rekonstruerar sina trosföreställningar och världsbilder.

1.5 Litteratur och avgränsning

Eftersom både rysk-ortodox teologi och Gud-är-död-teologi är breda ämnen har jag valt ut tre böcker som behandlar dessa. *Toward a new Christianity: Readings in the Death of God Theology* är ena boken.⁷ En antologi som är redigerad av Thomas J. J. Altizer och innehåller flera texter, skrivna av Gud-är-död-teologer och filosofer. Jag har valt att använda mig av fyra artiklar från denna bok. Två av dem fokuserar på Friedrich Nietzsches bidrag till Gud-är-död-teologin, varav den ena är skriven av honom, ”Passages on the Death of God, from The Gay Science and Thus Spoke Zarathustra”, medan den andra beskriver hans filosofi, ”The modern German Mind: The Legacy of Nietzsche”. De övriga två texterna är, ”The absent of God” av Susan A. Taubes, som redogör för Simone Weils teologi och William Hamiltons, ”The New Essence of Christianity”. Vissa skulle troligtvis hävda att teologen Paul Tillich skulle passa bättre in som representant för Gud-är-död-teologi. Anledningen till att jag inte har valt att använda Tillich är att hans teologi tenderar att luta mer åt ett existentialistiskt håll, med betoning på Heidegger och Kierkegaard. Weils och Hamiltons teologi representerar en annan form av Gud-är-död-teologi som passar bättre ihop med mitt ämne. En teologi som betonar det intiga, Guds frånvaro och det mänskliga lidandet som ett oundvikligt faktum.

Den andra boken heter *Trons mysterium: en introduktion till den ortodoxa kyrkans troslära och andlighet* av Hilarion Alfejev (som för övrigt är teolog och kyrkoledare för den rysk-

⁴ Ruard Ganzevoort, ”Growing up Gay and Religious: Conflict, Dialogue, and religious Identity Strategies”, publicerat i tidsskriften *Mental Health, Religion, and Culture*

⁵ Ibid., s. 209-211

⁶ Ibid., s. 211

⁷ Thomas J. J. Altizer (redaktör), *Toward a New Christianity: Readings in the Death of God Theology*, New York, 1967

ortodoxa kyrkan).⁸ Boken ger en heltäckande bild av den rysk-ortodoxa kyrkans troslära och praktik. Rysk-ortodox teologi är också ett brett ämne och jag har därför valt att främst fokusera på korset som symbol, bibelberättelserna, Kristi lidelse, negativ teologi, föreställningen om kyrkan som sjukhus och andra centrala föreställningar om nåd och frälsning. Tanken med boken är att den ska beskriva den trosinriktning som Sonja tillhör och hur den utmärker hennes identitet. När det gäller föreställningen om kyrkan som sjukhus har jag tagit hjälp av boken, *Orthodox Spirituality: A Brief Introduction*, av metropoliten Hierotheos.⁹

1.6 Tidigare forskning

Den väsentligaste forskning som ligger till grund för min uppsats hämtar jag från Owe Wikström. Framför allt är det två böcker som belyser de religiösa och teologiska trosföreställningarna som uttrycks i mötena mellan Raskolnikov och Sonja. Den första boken heter, *Sonjas godhet: medkänsla i en självupptagen tid*.¹⁰ Boken är ingen renodlad forskningsstudie om karaktären Sonja, utan snarare en sorts essäbok som tar sin utgångspunkt i frågan om den goda människan och vart hon tagit vägen. Sonja representerar den goda människan, den som handlar av medkänsla, omsorg och kärlek. Wikström diskuterar Sonjas godhet och samspelet mellan henne och Raskolnikov i kapitel sju, ”Sonjas omfamning – om medlidandets förvandlande kraft”. I detta kapitel (som är centralt för mitt ämne) skriver han om bokens två motpoler, Sonja – den medkännande – möter Raskolnikov – den självbelåtne. Hon är den som får honom att ta steget mot förändring, hon som symboliserar nåden, skriver Wikström.¹¹ Slutsatsen i analysen är att Raskolnikov – genom Sonjas nåd – ”återuppväcks” till livet och lämnar sina tidigare trosföreställningar till förmån för det kristna och andliga livet.¹² Wikström närmar sig det jag intresserar mig för, nämligen mötet mellan deras trosföreställningar och världsbilder, men han drar ingen slutsats om de förenas eller inte.

Den andra boken av Owe Wikström, *Raskolnikov: Om den kluvnes väg mot helhet: en religionspsykologisk studie*, är däremot en renodlad forskningsstudie som (i princip) enbart undersöker karaktären Raskolnikov och hans beteenden.¹³ I sin analys använder sig Wikström av en religionspsykologisk metod, med inriktning på Jungs analytiska psykologi. Wikström vill med sin studie ”se hur Dostojevskijs implicita religionspsykologi kommer till uttryck. Fokus är

⁸ Hilarion Alfejev, *Trons mysterium: en introduktion till den ortodoxa kyrkans troslära och andlighet*, Skellefteå, 2010

⁹ Metropolitan Hierotheos, *Orthodox Spirituality: A Brief Introduction*, Livadia, 1998, s. 23

¹⁰ Owe Wikström, *Sonjas godhet: medkänsla i en självupptagen tid*, Stockholm, 2006

¹¹ *Ibid.*, s. 211-213

¹² *Ibid.*, s. 211-214

¹³ Owe Wikström, *Raskolnikov: Om den kluvnes väg mot helhet i Dostojevskijs Brott och straff: en religionspsykologisk studie*, Bodafors, 1982

emellertid inte inriktad på Dostojevskijs religiositet utan på en analys av religionens psykologiska roll för en person [...]”¹⁴ Liksom många andra forskare och teologer som satt sig in i Dostojevskijs författarskap pekar även Wikström på återkommande teman som kampen mellan det rationella och emotionella, mellan den vetenskapliga och religiösa sanningen, osv.

Rowan Williams pekar på just dessa teman i sin bok, *Språk, tro och sanning hos Dostojevskij*.¹⁵ Till skillnad från Wikström har han inte som syfte att studera Dostojevskijs karaktärer utifrån en religionspsykologisk synvinkel. Williams (som både är biskop och teolog) vill belysa språkets, trons och sanningens roll i Dostojevskijs verk. Han skriver om författarens förhållningssätt till ortodox tro, synd, lidelse och dåtidens idéströmningar. Den teologi som genomsyrar Dostojevskijs verk är en *språkets teologi*, skriver Williams.¹⁶ En teologi som med hjälp av språket resonerar och grubblar över vad en värld utan Gud skulle innebära.¹⁷ Han förnekar emellertid inte den kristna tron till förmån för den ateistiska, i stället överlåter han det till läsaren att få ”förklara vad sanningen utan Kristus innebär [...]”¹⁸

Jan Erixon som också har en kyrklig bakgrund skriver i sin bok, *Någon besökte min själ: Dostojevskijs andliga resa*, om Dostojevskijs samtid och om det teologiska inslaget i hans verk.¹⁹ Liksom Williams tar han upp kampen mellan förnuft och hjärta som en återkommande tematik i Dostojevskijs verk och menar att den är särskilt synlig i barnens roll.²⁰ I romaner som *Brott och straff* och *Bröderna Karamazov* är barnen en symbol för det emotionella, ologiska och sanna.²¹ Det är Sonja, barnet, som till slut får Raskolnikov att vilja bekänna sitt brott, inte den intelligenta och listige förhållningsledaren Portfirij.²² Erixon vill mena att Raskolnikov slutligen väljer det emotionella och religiösa i stället för det rationella och logiska.²³ Detta steg leder honom närmare tron och gemenskapen med Gud, som vi senare ska se, är en central tanke inom den rysk-ortodoxa teologin.

1.8 Disposition

För att förbereda och underlätta läsningen har jag valt att ta hjälp av en uppsatsdisposition. Än så länge har jag gått igenom uppsatsens frågeställning, syfte, metod och annat som är av stor vikt för att kunna följa med i uppsatsen. Det kommande kapitlet (kap 2, bakgrund) är en

¹⁴ Ibid., s. 13

¹⁵ Rowan Williams, *Språk, tro och sanning hos Dostojevskij*, Skellefteå, 2010.

¹⁶ Ibid., s. 65

¹⁷ Ibid., s. 65-66

¹⁸ Ibid., s. 288

¹⁹ Jan Erixon, *Någon besökte min själ*, Örebro, 2004

²⁰ Ibid., s. 91

²¹ Ibid., s. 91-92

²² Ibid., s. 93

²³ Ibid., s. 91

beskrivande del i fyra delar som vill göra det enklare för läsaren att följa med i texten, särskilt inför den kommande analysen. De två första avsnitten behandlar Raskolnikovs karaktär och trosinriktning, därefter följer två liknande avsnitt om Sonja.

Bakgrunden inleds med avsnitt 2.1 "Raskolnikov – den kluvne". Här vill jag peka på kluvenheten hos Raskolnikov och hur den påverkar den självbild han skapat. Därefter följer avsnitt 2.2 "Gud-är-död-teologin" som kommer att redogöra för den trostradition och trosinriktning som Raskolnikov representerar.

För att kontrastera de två avsnitten om Raskolnikov kommer jag även att presentera två avsnitt om Sonja och hennes trosföreställningar. Inledningsvis följer avsnitt 2.3 "Sonja – den visa". Tanken här är att beskriva Sonjas karaktär och beskriva hennes världsbild. Till slut följer avsnitt 2.4 "Rysk-ortodox teologi", som på samma sätt som kapitlet om Gud-är-död-teologin vill redogöra för den trostradition som Sonja tillhör.

Efter bakgrunden kommer analysen (kap 3) som jag har valt att dela in i tre huvudsakliga delar med hjälp av tre scener: (1) första faktiska möte mellan Raskolnikov och Sonja, (2) bekännelse-scenen och (3) fängelsetiden.

Det första analysavsnittet, 3.1 "Mötet före bekännelsen: berättelsen om Lazarus" kommer att fokusera på det första riktiga möte mellan Raskolnikov och Sonja. Det är nu som Raskolnikov lämnar sin familj för att bege sig till Sonja. Något sker i det här mötet. Nästa avsnitt är 3.2 "Bekännelsen", där jag kommer att fokusera på vad som sker när Raskolnikov erkänner sitt brott för Sonja. Analysen avslutas med den tredje delen, 3.3 "Föreningen", som i sin tur är indelad i tre mindre delar, 3.4 "Förändringen", 3.5 "Accepterande" och slutligen, 3.6 "Föreningen".

Kapitel 3 följs av en slutdiskussion (kap 4), en sammanfattning (kap 5) och slutligen en referenslista (kap 6).

1.9 Begrepp och förklaringar

Ordet teologi är dels en vetenskaplig disciplin, men handlar också om utformningen av en religiös troslära. Vissa teologer skulle bestämt hävda att teologi handlar om den personliga kontakten/relationen med Gud och/eller hur den troende kan få kunskap om Gud, det heliga och det transcendenta. Forskare inom religionsvetenskap skulle troligtvis tala om teologi som ett ämne/ studium som beskriver de centrala aspekterna av olika trosläror. Jag har valt att tala om teologi som *utformningen av en religiös troslära*. Det vill säga, teologi som ett sorts *ramverk för existentiella trosfrågor* (om tro, moral, frälsning, efterliv, osv.) men också frågor om människans mål med livet och vad detta mål är.

Det är inte fråga om en teologi som gör anspråk på att vara en enhetlig kristen doktrin med historiska rötter i kyrkans praxis och förståelse av de teologiska frågorna, som t.ex. ortodox kristendom. Snarare ska det förstås som en ”teologi” som ger uttryck för trosföreställningar om gemenskapen med Gud, intigheten, lidelsen, korset, skrifterna, etcetera. Värt att nämna är att jag inte kommer att kasta ljus över den uppmärksammade och populära debatten om Dostojevskijs egen religiositet. Mitt intresseområde är långt mer begränsat och vilar i stället på vad verket i sig vill förmedla.

Innan jag påbörjar bakgrunden vill jag upplysa läsaren om några förkortningar som återkommer i texten. I vissa ställen förkortar jag Dostojevskij till ”D” eller ”Dostojevskijs” till Ds. Likaså förekommer det att jag förkortar Raskolnikov till ”R” och Sonja till ”S”. Begrepp som trosföreställning, trosuppfattning och trosinriktning använder jag som synonymer för teologi.

2. Bakgrund

2.1 Raskolnikov – den kluvne

Till en början råder det inga tvivel för Raskolnikov om att mordet på den snikna och elaka pantlånerskan, Aljona Ivanova, är berättigat, ja, till och med rationellt. Särskilt om man tar hänsyn till alla de stackare som hon utnyttjat och livnärt sig på. För att förstå hur Raskolnikov resonerar måste vi stifta närmare bekantskap med de idéströmningar och filosofier som influerat hans tankegångar.

Långt innan mordet får han ett brev från sin mor. I brevet berättas att hans syster, Dunja, ska gifta sig med den välbärgade och ansenlige advokaten, Pjotr Luzjin. Modern är orolig för sin son, framför allt för detta: ”Innerst inne är jag ängslig för att den där moderna gudsbilden har hemsökt också dig”.²⁴ Vad exakt den moderna gudsbilden åsyftar är svårt att säga, men man anar att det rör sig om de sekulära krafterna som tog fart under slutet av 1800-talet. Möjligtvis liberalteologernas gudsbild som uppfattades (och uppfattas än idag) som vag, svårhanterlig och alltför sekulär i sin definition av Gud.

Determinismen, som var rådande under denna tid, är också märkbar. Strax innan mordet får han reda på att Lisaveta (pantlånerskans syster) inte kommer att vara hemma på kvällen, och från ingenstans kommer det perfekta tillfället för Raskolnikov att förverkliga sin plan: ”Han funderade inte på någonting, han var totalt oförmögen att tänka, men med ens kände han med hela sin varelse att han inte längre var fri att tänka eller vilja – plötsligt var allt definitivt

²⁴ Fjodor Dostojevskij, *Brott och straff*, Stockholm, 2011 (Bonnier Pocket), s. 52

avgjort”.²⁵ Raskolnikov kan alltså inte längre backa, ödet har redan bestämt vad som hädanefter ska ske. Determinismen och liberalteologin – två sekulära filosofier – är både tongivande och påverkande för Raskolnikovs tillvaro.

Även utilitarismen är påtaglig. Efter att han fått reda på att Lisaveta inte kommer att vara hemma på kvällen besöker han en krog. I väntan på sitt te hör han ett samtal mellan en student och officer. Till sin förvåning handlar samtalet om just pantlånerskan där studenten formulerar en närmast utilitaristisk tanke: ”Om man slog ihjäl henne och tog hennes pengar för att tjäna mänskligheten och det gemensamma bästa med hjälp av dem – tycker du inte att ett enda sådant litet brott skulle uppvägas av de tusentals goda gärningarna?”²⁶ Naturligtvis säger han det med en skämtsam underton, men för Raskolnikov är det ännu en bekräftelse på att mordet är rationellt och moraliskt berättigat. Vid flera tillfällen får man intrycket av att han ser sig själv som en Napoleon-figur, en slags övermänniska som har rätten att utrota de som utnyttjar och livnär sig på de mindre lyckligt lottade. Mycket av denna självbild är hämtad från hans övermänniskoideal som påminner om den föreställning som Nietzsche formulerade i verk som *Den glada vetenskapen* och *Så talade Zarathustra* – att vara herre över sin egen vilja.

När han senare för ett intellektuellt samtal med rannsakningsdomaren, Porifirij, om ondskans natur, ger han uttryck för sina nietzscheanska och utilitaristiska tankar. Han hänvisar till sin artikel om två kategorier människor, de ”vanliga” och de ”ovanliga”. Som Ann Heberlein skriver i sin bok, *En liten bok om ondska*, ansåg sig Raskolnikov ”vara en av de ”ovanliga människorna” – något av en nietzscheansk övermänniska – som till skillnad från de ”vanliga” hade rätt att sätta sig över lagen och leva efter egna regler”.²⁷ I kategorin de ”ovanliga” anar man också utilitaristiska tankar, vilket Raskolnikov antyder: ”[...] den «ovanliga» människan har rätt... det vill säga: inte officiellt ... att låta samvetet sätta sig över... vissa hinder – men enbart om detta krävs för att genomföra en idé (som kan rädda mänskligheten)”.²⁸ Som vi ser bottnar den rationella övertygelsen om mordets legitimitet i en kombination av en nietzscheansk övermänniskoteori och utilitarismen.

På rationell nivå är alltså mordet berättigat, men hur är det på emotionell nivå? Det är här som kluvenheten framträder. Viktigt att påpeka är att Raskolnikov, i alla fall till en början, inte ångrar mordet på pantlånerskan utan det oberäkneliga mordet på pantlånerskans syster, Lisaveta. Å andra sidan tycks han själv inte veta vad han vill. Som Wikström skriver i,

²⁵ Ibid., s. 80

²⁶ Ibid., s. 83

²⁷ Ann Heberlein, *En liten bok om ondska*, Stockholm, 2012, s. 39

²⁸ Fjodor Dostojevskij, *Brott och straff*, Stockholm, 2011 (Bonnier Pocket), s. 311

Raskolnikov: Om den kluvnes väg mot helhet, styrs han av ”rädslan för att bli upptäckt plus önskan att bli upptäckt, kombinerad med en stark skuld känsla”.²⁹ Det är det här som är klivenheten i romanen eller ambivalensen som Wikström kallar den.

Efter pantlånerskans död blir klivenheten allt tydligare. Vid ett tillfälle beger han sig till V-bron i Petersburg för att ta sitt liv, men lyckas inte genomföra det. Å ena sidan vill han göra slut på sitt liv, å andra vill han överlämna sig till polisen och ta sitt straff. En annan illustrerande scen för klivenheten (förutom mötena med Sonja som jag ska gå in på i analysen) är när Raskolnikov – efter att ha uttryckt sin motvilja för äktenskapet mellan Dunja och Lujzin – godkänner giftermålet: ”Varför ställer jag till med all den här uppståndelsen? [...] Du kan gifta dig med vem du vill!”³⁰

Som vi ser tycks Raskolnikov inte vara helt på det klara med vad han vill. I det stora hela förefaller han vara ganska desorienterad, utan någon klar idé om hur han ska bli kvitt sina skuld känslor. Klivenheten framträder inte bara i dessa scener, den återkommer vid flera tillfällen i romanen.

2.2 Gud-är-död-teologin

Det är först i *Den glada vetenskapen* som Friedrich Nietzsche formulerar sina tankar om Guds död, särskilt i avsnittet ”The madman”.³¹ Grundtankarna hos Nietzsche är att Gud har levt men att det var människan som – genom korsfästelsen – tog död på Guds son och därmed tog död på Gud själv.³² ”God is dead. God remains dead. And we have killed him. How shall we, the murderers of all murderers, comfort ourselves?”³³ Människan dödade alltså Gud och begravde honom.³⁴ Man kan fråga sig vad konsekvenserna blir av Guds död. För Nietzsche leder det till att viljan upphöjs. Om Gud inte finns är människan sin egen herre och ska leva efter hur hon själv vill förverkliga sin vilja och sitt liv.³⁵ En tes som Nietzsche för i *Så talade Zarathustra* är att det var skammen som dödade Guds son.³⁶ När han stod på korset kände han en överväldig skam och förödmjukelse att han inte längre klarade av att leva.³⁷ I och med Guds död

²⁹ Owe Wikström, *Raskolnikov: Om den kluvnes väg mot helhet i Dostojevskijs Brott och straff: en religionspsykologisk studie*, Bodafors, 1992, s. 85

³⁰ Fjodor Dostojevskij, *Brott och straff*, Stockholm, 2011 (Bonnier Pocket), s. 281

³¹ Thomas J. J. Altizer (redaktör), *Toward a New Christianity: Readings in the Death of God Theology*, New York, 1967, s. 81

³² Ibid., s. 83

³³ Cit. ibid., s. 83

³⁴ Ibid., s. 84

³⁵ Ibid., s. 93-94

³⁶ Ibid., s. 86

³⁷ Ibid., s. 86

formuleras ett nytt hopp om en ny sorts människa – övermänniskan! Kort sagt en människa som tar för sig av livet och inte låter förnuftet få begränsa drifterna utan tvärtom.³⁸

När Gud-är-död-teologin senare skulle ta fart och formas till en teologisk rörelse på 1960-talet hämtade den inspiration från just Nietzsche men också från Søren Kierkegaard. Visserligen uttryckte Kierkegaard inte några tankar om Guds död, men han betonade vikten av det personliga ställningstagande och den fria viljan. För att förstå vad Gud-är-död-teologin egentligen är och står för måste man understryka att den är mångbottnad och i mångt och mycket spretig. En orsak till detta är att den företrädde av så skilda teologer och filosofer med skilda uppfattningar och förståelser av teologi. Som jag nämnde i avgränsningen har jag valt att utgå ifrån – förutom Nietzsche – Simone Weil och William Hamilton.

Simone Weil (1909-1943) – liksom många andra filosofer och teologer – var djupt influerad av Nietzsche, något som är särskilt påfallande i hennes teologiska texter. Weil var ursprungligen från Frankrike och verkade hela sitt liv som filosof med ett ihärdigt intresse för teologiska frågor. Till skillnad från Nietzsche hävdar hon att Gud har avlägsnat sig från mänskligheten.³⁹ Guds främsta egenskaper är inte att han är nåbar och definierbar utan det motsatta: att han är högst frånvarande och att han präglas av intigheten och tystnaden. I likhet med Nietzsche lyfter hon fram bilden av den korsfäste och förödmjukade Guden.⁴⁰ Tro handlar inte om hopp utan om att acceptera lidandet i världen och att söka finna Gud i det tysta och intiga.⁴¹ Den som söker Gud finner honom inte, men den som lider av den genomträngande tystnaden och av Guds frånvaro, befinner sig i ett religiöst tillstånd – ett tillstånd där Gud är hela dess mening.⁴²

Även William Hamilton (1924-2012) – amerikansk teolog – betonar lidandet och Guds förödmjukelse. Gud har genom sin son ådragit sig lidandet och låtit sig förödmjukas och slutligen dö för mänsklighetens skam. Något som Hamilton framhåller är att vi måste radera bilden av Gud som personlig och ständigt delaktig i våra liv.⁴³ Han delar Weils uppfattning om att Gud har avlägsnat sig från mänskligheten, men går längre med att framhärda att han på sätt och vis är död.⁴⁴ När vi säger att Gud är död menar vi att något inom oss har dött, menar Hamilton.⁴⁵ Gud finns inte i det konkreta utan i det tomma och meningslösa, och det är genom

³⁸ Ibid., s. 93

³⁹ Ibid., s. 108

⁴⁰ Ibid., s. 111

⁴¹ Ibid., s. 108

⁴² Ibid., s. 107-108

⁴³ Ibid., s. 269

⁴⁴ Ibid., s. 271

⁴⁵ Ibid., s. 273

tvivlet som vi närmar oss tron.⁴⁶ Med andra ord, det är genom förnekandet av Gud som vi finner Gud och det är genom tvivel som vi finner tro.⁴⁷

För Raskolnikov är det solklart – i alla fall innan han träffar Sonja – människan är sin egen herre och måste handla på ett sätt som tillfredsställer den egna viljan. Raskolnikov har fångats av ett övermänniskotänkande som påminner om det som Nietzsche senare skulle formulera, ett övermänniskotänkande som går ut på att handla för att förverkliga sina mål. Som vi ska se slår han inte fast att Gud är död och det är det här som får honom att luta mer åt Weils och Hamiltons teologiska förståelse.

Mitt under en diskussion med rannsakningsdomaren Porfirij Petrovij om ondskans natur får Raskolnikov frågan om han tror på Gud: ”Och tror ni på Gud också? Ja, sade Raskolnikov och mötte Portfirij Petrovitjs blick. Tror ni på Lazarus uppståndelse också? Ja, men varför frågar ni allt det där? Bokstavligen? Ja”.⁴⁸ Trots dessa oväntade frågor tycks Raskolnikov inte tveka i sina svar. Frågan är om man ska tolka det här som att han återigen är kluven eller att han över huvud taget inte vet vad han ska tro på? När han senare besöker Sonja ger han ett helt annat svar på frågan om Guds existens: ”Det kanske inte finns någon Gud [...]”.⁴⁹ Att han just svarar med att säga att Gud *kanske* inte finns gör att han avviker från Nietzsche ganska mycket. För Nietzsche råder det inga tvivel om att Gud är död, men för Raskolnikov tycks det ändå finnas en gnista hopp om att Gud kanske finns. Det är det här som får honom att luta mer åt Weils och Hamiltons trosuppfattning, att Gud inte är död utan att han har avlägsnat sig från mänskligheten och att han på sätt och vis är ”död”, i betydelsen att han är fullkomligt frånvarande.

Vad vi ser här är att Raskolnikov ger uttryck för föreställningar som *påminner* om Gud-är-död-teologin, med inriktning på Weil och Hamilton. Samtidigt tar han fasta på en nietzscheansk övermänniskoteori och låter den få spegla hans världsbild.

2.3 Sonja – den visa

Till skillnad från hur berättaren beskriver Raskolnikovs karaktär, där perspektivet är nära och där vi som läsare får blicka in i hans tankar, är beskrivningen av Sonja en helt annan.

Första gången som Sonjas namn nämns är när Raskolnikov möter hennes försupne far, Marmeladov, på en bar i Petersburg. Vemodigt berättar han om sin dotter, den goda Sonja som tvingats till prostitution för att försörja sin familj. Sonja är arton år och lever tillsammans med sin far, syster Polja och styvmor, Katerina. Styvmodern beskrivs som en å ena sidan grym och

⁴⁶ Ibid., s. 274

⁴⁷ Ibid., s. 274

⁴⁸ Fjodor Dostojevskij, *Brott och straff*, Stockholm, 2011 (Bonnier Pocket), s 314

⁴⁹ Ibid., s. 383

elak moder som till och från misshandlar sina barn, å den andra som en olycklig stackare som bär på en obotlig lungsjukdom. Sonja kan inte föreställa sig att endast tänka på sig själv, därför låter hon sig förödmjukas för att familjen ska ha mat på bordet. Mitt i detta känslomässiga samtal hänvisar Marmeladov till:

Han som också är Domaren. Och en dag kommer han och frågar: Var är dottern, som offrade sig för sin elaka och lungsyktiga styvmoder och för små barn som var främlingar för henne? Var är dottern, som av medlidande hade fördrag med sin jordiske fader, den liderlige drinkaren, och som icke räddes hans djuriskhet? Och han skall säga: Kom till mig! En gång har jag redan förlåtit dig... Jag har förlåtit dig...⁵⁰

Bilden som här utmålas av Sonja är att hon präglas av medlidande och att hon – genom sin obegränsade kärlek till sin far – är Kristuslik.

Kort därpå beger sig Raskolnikov därifrån. Han har onekligen berörts av Marmeladovs berättelse och ”mötet” med Sonja har även gjort avtryck på hans människosyn: ”Tänk om jag har fel, bröt det plötsligt ur honom. Tänk om människan inte alls är så skurkaktig rakt igenom[...]”.⁵¹

Vid ett senare tillfälle tror han sig se Sonja på gatan. Det är en ung flicka på sexton år som utnyttjats av en äldre herre och Raskolnikov ingriper omgående. Han ropar på polisen och försöker ge sig på den äldre herren. Det hela slutar med att han ger den unga flickan sina sista rubel utan att ens överväga saken.

När Sonja senare får reda på att hennes far blivit påkörd av en hästvagn och ligger på dödsbädden skyndar hon sig hem. Med ömhet och smärta ser hon på sin hjälplöse far, vars sista önskan är att få se sin Sonja. Hon säger inte mycket, i stället låter hon kroppspråket få tala. Owe Wikström skriver att omfamningen ”blir till en icke-språklig förlåtelse”.⁵² En klar kontrast till den icke-förlåtande Katerina Marmeladova, som menar att han förtjänar döden.⁵³ Det är endast Sonja – hon som tvingats synda för sin familjs fortsatta överlevnad – som erbjuder den självupptagne och förljugne Marmeladov sin hand. Raskolnikov, som på nära avstånd bevittnar detta, blir känslomässigt berörd och beger sig med raska steg hemåt. Innan han lämnar huset överlämnar han sina tjugofem rubel (som han fick av sin mor) till Sonjas syster, Polja. Precis

⁵⁰ Ibid., s. 33

⁵¹ Ibid., s. 38

⁵² Owe Wikström, *Sonjas godhet: medkänsla i en självupptagen tid*, Stockholm, 2006, s. 196

⁵³ Ibid., s. 196

som i scenen med den unga flickan överlämnar han sina pengar utan någon närmare eftertanke. Han tycks känna ett ansvar att hjälpa till, något som tycks komma från Sonja.

Strax efter att Raskolnikov förklarar för sin syster, Dunja, att hon får gifta sig med vem hon vill får han ett oväntat besök. Sonja kliver in i det mörka rummet och det är som om mörkret blir till ljus och allas blickar riktas mot henne. Berättaren betonar hennes oskuldsfullhet och sakta börjar hon formas till en Jesusfigur: ”Vad han nu såg var en flicka som var enkelt, rentav fattigt klädd; hon var mycket, mycket ung, nästan som ett barn, blyg och väluppfostrad; hennes ansikte var öppet men verkade en aning ängsligt”.⁵⁴ Alla i rummet grips av hennes utstrålning, även Raskolnikov som känner någon form av medlidande för henne: ”[...] då han betraktade henne närmare upptäckte han med ens att denna varselse var så ödmjuk, så förödmjukad att han faktiskt tyckte synd om henne. Och när hon gjorde den där rörelsen som för att fly i rädsla, greps han av medlidande”.⁵⁵

För att uttrycka sin och sin familjs tacksamhet för pengarna som han skänkte dem bjuder hon in honom till gravöl. Raskolnikov tackar för inbjudan och lovar att han ska försöka komma. Fortfarande råder en intensiv spänning i rummet och han försöker lätta på det genom att ställa formella frågor om begravningen. När han inte längre vet hur han ska följa upp samtalet utbrister han: ”Gud give de döda frid, men de levande måste leva vidare! Eller hur?”⁵⁶ Sonja hittar inga ord, hon betraktar honom tyst medan familjen gör sig redo att bege sig därifrån. Både R och S tycks känna sig otrygga i varandras sällskap, samtidigt som en känsla av nyfikenhet råder. Även Raskolnikovs familj har berörts av Sonja, vilket är särskilt tydligt i samtalet mellan Raskolnikova (Rs mamma) och Dunja: ”Jag är rädd för den där flickan [...] Jag har onda aningar, Dunja. Tro mig eller inte, men så snart hon kom in i rummet tänkte jag: Här ligger en hund begravd!”⁵⁷

På ett eller annat sätt har Sonja med sitt kroppspråk och utstrålning berört alla i rummet, både positivt och negativt. I nästan varje scen hon närvarar i beskrivs hon utifrån, hur andra ser på henne och hur de berörs av henne. Sonja framställs som Raskolnikovs raka motsats. Hon är inte den som självbelåtet tar för sig och sätter sig över andra, utan snarare den som är osjälvisk och medkännande. Hennes vishet framträder också. Hon dömer inte, inte ens sin egen far som supit upp familjens pengar och som ”tvingat” henne till prostitution. Hon är helt enkelt Raskolnikovs motpol – den som handlar av oegennyttia i stället för egennyttia. Som vi senare ska

⁵⁴ Fjodor Dostojevskij, *Brott och straff*, Stockholm, 2011 (Bonnier Pocket), s 284

⁵⁵ *Ibid.*, s. 285

⁵⁶ *Ibid.*, s. 288

⁵⁷ *Ibid.*, s. 290

se dömer hon heller inte Raskolnikov utan omfamnar honom med hjälp av kristna ideal som *medlidande, ömhet och oegennyttia*, som alla är en del av hennes identitet.

2.4 Rysk-ortodox teologi

Om Gud-är-död-teologin – utifrån Simone Weil och William Hamilton – fokuserar på det intiga och Guds frånvaro fokuserar den rysk-ortodoxa teologin på Guds mystik. Några utmärkande drag är ikonerna, korset, traditionen, Kristi lidande och uppståndelse, Bibeln/skrifterna och negativ teologi. Som jag skrev i avgränsningen kommer jag främst att fokusera på korset som symbol, skrifterna, Kristi lidande, uppståndelse och den negativa teologin när jag talar om rysk-ortodox teologi.

Inom den kristna teologins historia har man dragit en tydlig gräns mellan negativ teologi (har även namnet apofatisk teologi) och positiv teologi (eller katafatisk teologi). Den negativa teologin (som kännetecknar rysk-ortodox teologi och ortodox teologi överlag) går ut på att *inte* tillskriva Gud någon bestämd definition: ”Vi måste erkänna att vi inte kan säga vad Gud *är*, utan snarare vad han *inte är*”.⁵⁸ Själva grundtanken är att inte följa den positiva teologins exempel med att säga att ”Gud är ljus” eller att ”Gud är god”.⁵⁹ Det är här som det mystiska framträder. Eftersom Gud överskrider allt språk som kan tillämpas på honom ska vägen till Gud eller föreningen med Gud uppfattas som en mystikens väg.⁶⁰

Det centrala målet inom den rysk-ortodoxa teologin är ”att nå fullheten av gemenskapen med Gud, i vilken vi förenas med honom”.⁶¹ Detta möte beskrivs som en förvandling, något som renar oss från synden och det onda och för oss in på ett mer harmoniskt liv.⁶² Även den icke-troende kan närma sig mötet med Gud, detta genom andlig vägledning.

Att omvända sig ses som både ett under och som en gåva, och den kan antingen vara plötslig eller stegvis.⁶³ Vägen till tron behöver alltså inte vara uppenbar och den sökande kan till och med färdas mot tron, utan att han/hon är medvetna om det.

I *Brott och straff* är det Sonja som är en representant för rysk-ortodox teologi. Hon lever nära bibelberättelserna, korset och föreställningen om att gemenskapen med Gud/ tron på Gud är det som befriar människan från lidelse och synd. Korset är kanske den mest framträdande ikonen i romanen och den som Sonja bär och vigtt sitt liv åt. Att göra korstecken är att uttrycka tillit till Gud – att han alltid beskyddar och välsignar. För den rysk-ortodoxa teologin är alltså

⁵⁸ Hilarion Alfejev, *Trons mysterium: en introduktion till den ortodoxa kyrkans troslära och andlighet*, Skellefteå, 2010, s. 49

⁵⁹ *Ibid.*, s. 50

⁶⁰ *Ibid.*, s. 49-51

⁶¹ *Ibid.*, s. 278

⁶² *Ibid.*, s. 279

⁶³ *Ibid.*, s. 21

korset den mest påtagliga symbolen för Kristus själv och för det lidande han ådrog sig på korset.⁶⁴ Vidare tänker man att Kristus själv närvarar i korset och att det beskyddar en från det onda i världen.⁶⁵ ”Därför gör de kristna inte endast kors och likställer dem med ikonerna i kyrkorna, utan de bär också korset runt halsen, gör korstecken över sig själva och välsignar varandra med korstecknet”.⁶⁶

Betoning på Kristi lidande och uppståndelse är central inom rysk-ortodox teologi. Han led på korset för människans synd, men lyckades övervinna döden och återuppstå. Därmed botade han ”inte endast kroppen utan också människans själv från den värsta sjukdomen – otro”.⁶⁷ Att han återuppstod är en indikation på att Kristus är bortom det mänskliga och att tron på honom är vägen till ett förnyat och evigt liv. Vägen till honom går genom de heliga texterna i bibeln, som mer eller mindre vittnar om en resa – en inre förvandling från otro till tro. I Dostojevskijs roman är det berättelsen om Lazarus som berättar om denna resa. Berättelsen som handlar om hur tron på Kristus återuppväcker de döda till liv blir senare en berättelse om Raskolnikov själv.

Det finns en gemensam ortodox föreställning om kyrkan som ”sjukhus”, en föreställning som härrör från den tidiga kyrkofadern, Johannes Chrysostomos (347-407).⁶⁸ Grundtanken är att kyrkan – med Kristus som förebild – ska ta hand om den ”sårade”, omfamna denne och läka såren med tro.⁶⁹ Huruvida den ”sårade” är troende eller inte är oväsentligt.⁷⁰ Så länge kyrkan ser att någon är i behov av vägledning för att läka dennes smärta så är det deras uppgift att – antingen genom prästerna/andra medlemmar i församlingen – föra denne närmare tron och närmare Gud. Senare ska det visa sig att det är Raskolnikov som Sonja betraktar som den sårade människan, den som behöver tro och vägledning.

Flera av dessa föreställningar (t.ex. om kyrkan som sjukhus, gemenskapen med Gud, korset som symbol) är föreställningar som Sonja delar.

3. Analys

Än så länge har jag beskrivit både Raskolnikovs och Sonjas trosinriktningar, världsbilder och vad som utmärker deras identitet. Jag har argumenterat för att båda representerar olika teologier och även försökt lyfta fram att det är en del av deras identitet. Sonja har jag placerat in i den rysk-ortodoxa teologin och Raskolnikov i Gud-är-död-teologin, med inriktning på Nietzsche, Weil och Hamilton. Medan jag gjort detta har jag hållit mig till tiden före det riktiga mötet

⁶⁴ Ibid., s. 174

⁶⁵ Ibid., s. 175

⁶⁶ Ibid., s. 174

⁶⁷ Ibid., s. 218

⁶⁸ Metropolitan Hierotheos, *Orthodox Spirituality: A Brief Introduction*, Livadia, 1998, s. 24-26

⁶⁹ Ibid., s. 24-26

⁷⁰ Ibid., s. 24-25

mellan Sonja och Raskolnikov och försökt ge en dramaturgisk illustration av hur de succesivt närmat sig varandra. Härnäst följer den första analysdelen som kommer att fokusera på det första riktiga mötet mellan R och S. Det är först nu som deras trosföreställningar och världsbilder ställs mot varandra.

3.1 Analys 1. Mötet före bekännelsen: berättelsen om Lazarus

”Jag säger dig en gång för alla: fråga mig aldrig mer om någonting. Jag har ingenting att säga dig... Uppsök mig inte. Jag kommer kanske tillbaka hit... Låt mig få vara i fred[...]”.⁷¹ Med dessa känslofyllda ord lämnar Raskolnikov sin familj i Razumichins händer. Mycket riktigt kommer han tillbaka, men det blir aldrig så som det var före separationen.

Med bestämda steg går han till Sonja, inte för att närvara på gravölet (som inte är förrän nästa dag) utan för att träffa henne. Han har kommit för att berätta något för henne, men innan han gör det ställer han en oväntad fråga om hennes styvmor brukade slå henne medan hon bodde hemma. Sonja blir helt förskräckt och förnekar det: ”Slog mig?! Hur kan ni säga något sådant? [...] även om hon slog mig – vad spelar det för roll? [...] Hon är så olycklig, så fruktansvärt olycklig! Och sjuk...”⁷² Sonja ser onekligen helt annorlunda på sin styvmor än vad Raskolnikov gör. Hon talar om henne med medlidande och förståelse, medan Raskolnikov talar om henne med en känsloladdad ton, som om hon förtjänade att dö:

Katerina Marmeladova har lungsot, i sista stadiet; hon kommer snart att dö
[...] Sonja grep omedvetet hans händer som om hon bönföll honom om att
det inte fick vara så. Men det är väl bäst om hon får dö. Nej, det är det inte,
det är det inte alls! upprepade hon förskräckt och ofrivilligt.⁷³

Det Raskolnikov talar om är inte främmande för Sonja, men något som hon inte vill kännas vid. Alldeles uppenbart vill han framstå som en realist – den som har kommit för att upplysa henne om de logiska följderna för hennes familj:

⁷¹ Fjodor Dostojevskij, *Brott och straff*, Stockholm, 2011 (Bonnier Pocket), s. 374

⁷² *Ibid.*, s. 379

⁷³ *Ibid.*, s. 382

Förmodligen blir det likadant med Polja, sade han plötsligt. O nej, nej, det får inte ske! skrek Sonja högt i desperation [...] Gud kommer inte att tillåta något så förfärligt!.. Men han tillåter det ju för andra[...] Det kanske inte finns någon Gud [...] ⁷⁴

Hela Sonjas gudsbild och tro är det som präglar hennes identitet. Hon försöker leva efter Kristus exempel så gott hon kan och förlitar sig på att Gud inte kommer att tillåta det som Raskolnikov förutspår. Till skillnad från Raskolnikov känner hon inget behov av att presentera olika argument som ska gynna hennes teorier om det ena och det andra. Tro för Sonja tycks handla om att underkasta sig Gud och i likhet med den negativa teologin – som är den rysk-ortodoxa teologins främsta grundpelare – att inte försöka tillskriva honom någon definition.

Raskolnikov kan inte sympatisera med detta och hävdar i linje med Weil och Hamilton att lidandet är ett faktum. Däremot avviker han från dem genom att tillskriva Gud en definition, att det är han som tillåter lidande. Som vi minns låter många Gud-är-död-teologer som t.ex. Weil och Hamilton bli att tillskriva Gud någon definition, bara det att han antingen har avlägsnat sig från mänskligheten, eller att han genom sin frånvaro ger sken av att han inte finns. Raskolnikov delar denna föreställning om att Gud *kanske* inte finns eller att han har avlägsnat sig, men han tycks dock vara mer ivrig om att opponera sig mot Sonja än att resonera om dessa föreställningar.

Trots att Sonja motsätter sig Rs gudsdefinition låter hon bli att formulera någon annan, i stället talar hon – i likhet med den negativa teologin – om vad Gud inte skulle tillåta och därmed vad han inte är. Han skulle till exempel inte tillåta att hennes syster Polja skulle tvingas till samma syssla som Sonja.

Mitt i allt detta sker något oväntat. Raskolnikov går fram till Sonja, böjer sig ner och kysser hennes fot. Hon häpnas över att han går ner på knä för henne och ber honom att resa sig upp. Då svarar han med den berömda frasen: ”Jag bugade mig inte för dig, jag bugade mig för hela det mänskliga lidandet [...]” ⁷⁵ Jag tolkar det här som att han i Sonja ser hela det mänskliga lidandet och av alla olycksdrabbade människor han mött är det just hennes lidande som berört honom.

Han kan däremot inte släppa tanken att det vore betydligt mer förnuftigt om hon tog sitt liv än om hon fortsatte att leva i plåga och synd: ”Hade det inte varit rättfärdigare, tusen gånger rättfärdigare och förnuftigare, för dig att kasta dig i vattnet och göra slut på alltihop

⁷⁴ Ibid., s. 383

⁷⁵ Ibid., s. 384

omedelbart [...] Med vad skulle hända med dem?”⁷⁶ I denna passage blir kontrasten mellan dem slående. Raskolnikov tycks ha uppfattningen att hon ödslar sin tid på att bry sig om sin familj – som enligt honom redan är fördömd – och att hon förlitar sig på en Gud som troligtvis har avlägsnat sig. För henne är det inte så svart och vitt som det är för Raskolnikov. Hon kan inte ta sitt liv eftersom hon ser det som sitt ansvar att ta hand om sin familj och hjälpa dem. Slutsatsen som Raskolnikov drar är att Sonja är sjuk, för ”en frisk människa pratar [...] inte som hon gör”.⁷⁷ Det framgår inte vad han menar med en frisk människa, men som läsare förmodar man att han syftar på en rationell människa.

När man trodde att Raskolnikov hade nöjt sig med sitt sätt att se på saken frågar han:

Ber du ofta till Gud, Sonja? [...]” Sonja svarar känslösamt: ”Vad vore jag utan Gud [...] Ja, hon är galen! tänkte han. Men vad har Gud gjort för dig? frågade han [...] Sonja var tyst en lång stund som om hon inte kunde svara. [...] Tyst! Fråga inte om det! Ni är ovärdig! skrek hon plötsligt [...]”⁷⁸

Ju längre samtalet går desto mer intresserad blir han av Sonjas tro. Inom honom har en inre förvandling börjat ta fart, där han tampas med sina övertygelser om mordets legitimitet och med sina trosuppfattningar. Det enda sättet för honom att inte låta sig rubbas i sin tro är att förlöjliga Sonjas tro och etikettera henne som sjuk.

Då sker något mycket märkligt. Medan han gått fram och tillbaka i rummet har han passerat en gammal upplaga av Nya testamentet, som fångat hans intresse. Han plockar fram den och ber Sonja att leta upp avsnittet om Lasarus uppståndelse. Sonja blir aningen förvirrad över att han helt plötsligt blir nyfiken på denna berättelse, men än mer när han senare ber henne att högläsa för honom: ”Varför vill ni det? Ni är ju inte troende! viskade hon tyst och verkade flämta”.⁷⁹ Det är här som klivenheten är som mest påfallande. Å ena sidan tar han avstånd från allt som har med tro och Gud att göra, å den andra intresseras han av det.

Motvilligt läser hon för honom. Medan hon gör det är det som om Raskolnikovs bitska och fientliga attityd gentemot tro genomgår en plötslig förändring. Orörligt och med spetsade öron lyssnar han på berättelsen om hur tron på Jesus kan återuppväcka de döda till liv. Sonja

⁷⁶ Ibid., s. 384

⁷⁷ Ibid., s. 386

⁷⁸ Ibid., s. 386-387

⁷⁹ Ibid., s. 389

ser att han berörs av texten och tänker tyst för sig själv: ”Han [...] han som också är förblindad och icke troende, skall strax få höra det, och också han skall komma till tro, ja!”⁸⁰

Som jag skrev tidigare är hon en bärare av föreställning om kyrkan som sjukhus för den sårade människan, som för henne är Raskolnikov. Hon ser det som sin plikt att omfamna honom, att med tro läka hans ”sår” och sålunda föra honom närmare Gud.

Efter att hon läst färdigt reser sig Raskolnikov och med en behärskad röst säger han det han kom hit för att säga: ”Jag har övergett min familj i dag [...] Jag tänker inte gå till dem mer. [...] Nu har jag bara dig [...] Båda är vi fördömda, låt oss gå tillsammans”.⁸¹ Sonja förstår inte vad han försöker säga, men då tillägger han: ”Jag vet bara att vi skall gå samma väg, det vet jag alldeles säkert. Vi har samma mål”.⁸²

För Sonja är det oklart vad Raskolnikov menar med ”båda är vi fördömda”. Än så länge har han inte erkänt sitt brott för henne, men det tycks inte spela någon roll för honom. Båda är fördömda därför att båda har begått handlingar som stridit mot deras trosuppfattningar. Sonja har syndat i kristen bemärkelse genom prostitution. Visserligen har hon inte valt att göra det och avskyr allt vad det innebär, men hon har tvingats till det för att familjen ska ha mat på bordet. Raskolnikovs handling är en helt annan. Innan han möter Sonja i verkligheten har han övertygat sig själv om att det i vissa fall är moraliskt berättigat att sätta sig över mänskligheten och handla på ett sätt som både tillfredsställer den egna viljan och som leder till maximal lycka. Det har varit hans centrala övertygelse. Resultatet blir att han kallblodigt dödar pantlånerskan och tvingas även döda hennes styvsyster, Lisaveta.

Han som var så rationellt övertygad om att brottet var berättigat och att alla skulle gynnas av det upplever nu ett outhärdligt lidande. De nietscheanska och utilitaristiska tankegångarna som motiverade honom är inte längre lika övertygande. Sonja är den enda han kan sympatisera med, för hon har också begått handlingar som stridit mot hennes trosuppfattningar. Jag tänker mig att han i henne möter ett lidande som påminner honom om sitt eget, ett lidande som fötts ur ett moraliskt brott mot de egna trosuppfattningarna och övertygelserna. När han väl möter henne i verkligheten börjar han komma till insikt om vem han har syndat mot. Inte mot Gud utan mot sig själv och mot mänskligheten. Han har svikit sig själv eftersom han inte klarade av att vara herre över sin vilja och började uppleva skuld. Det som utmärkte hans identitet (övertygelsen om mordets legitimitet och hoppet om att vara mänsklighetens välgörare) har

⁸⁰ Ibid., s. 391

⁸¹ Ibid., s. 391

⁸² Ibid., s. 392

gått i spillror och i desperation vänder han sig till Sonja – hon som är lika trasig och bedrövad som han själv. Därav uttalar han orden ”Båda är vi fördömda”.

”Vi har samma mål” tolkar jag som ett rop på hjälp. En vädjan om att Sonja ska följa med på den väg som förhoppningsvis ska leda dem mot deras gemensamma mål – befrielse. Genom detta möte har han kommit närmare Sonja och hennes tro. Den skeptiska attityden gentemot hennes tro har på kort tid övergått till ett intresse.

Det som sker i den här scenen är att Raskolnikov börjar rekonstruera sina tidigare övertygelser och mål med livet för att tillsammans med Sonja vandra mot deras gemensamma mål – befrielse. Tidigare var han övertygad om att mordet var berättigat, vilket till stor del berodde på de nietzscheanska och utilitaristiska influenserna. Nu är han inte lika övertygad längre och vänder sig till Sonja för vägledning. Hon ser den sårade människan som är i behov av tro, han ser synderskan som i likhet med honom själv har utfört handlingar som stridit mot den egna tron. Succesivt börjar en inre förvandling ta form.

3.1 Analys 2. Bekännelsen

Mycket har hänt sedan den dagen han uppsökte Sonja och ganska vagt förklarade att båda var fördömda och att båda hade samma mål. På väg till Sonja för att berätta vem som mördade Lisaveta stöter han på gårdskarlen, som för några dagar sedan beskyllde honom för att ha mördat pantlånerskan. Nu ber han om ursäkt för sin felaktiga anklagelse och märkligt nog svarar Raskolnikov: ”Gud förlåter dig”.⁸³ Han tvekar inte i sitt svar. Redan här anar man en förändring i hans trosuppfattning.

Väl framme hos Sonja är Raskolnikov angelägen om att dela med sig av en tanke som uppehållit honom. Han vill veta hur Gud ser på människor som begår onda handlingar. Han tänker på Luzjin (han som skulle gifta sig med Dunja) som medvetet la ner en hundrarubelssedel i Sonjas ficka för att sedan anklaga henne för att ha stulit från honom. Är en sådan människa, som lever på sina skurkaktigheter, mer värd döden än Sonjas styvmor som också gör ont? Sonja förstår inte vad Raskolnikov vill få ut av sin fråga: ”Men jag kan inte veta Guds mening... och varför frågar ni något som man inte får fråga?”⁸⁴ Som hon klargjorde tidigare vill hon inte grubbla över hur Gud ser på saker eller vad Gud tillåter och inte tillåter. Helt klart tycks det inte ingå i hennes tro att ställa sådana ”meningslösa frågor”, som hon själv uttrycker det.⁸⁵ För Raskolnikov är det annorlunda. Tro för honom tycks vara förknippat med det rationella, att med hjälp av olika resonemang resonerar sig om vad Gud tillåter och inte

⁸³ Ibid., s. 425

⁸⁴ Ibid., s. 482

⁸⁵ Ibid., s. 482

tillåter. Det enda sättet för honom att lära känna Gud är genom att ställa sådana frågor, dvs. frågor som rör lidandet i världen och hur Gud förhåller sig till det. Frågor som intresserar sig för huruvida Gud är delaktiga i världen eller inte. Man anar att han känner en viss skadeglädje när han gång på gång ger sig i kast med att riva ner Sonjas gudsföreställning och i gengäld erbjuda henne sin egen. För honom framstår hon som vidskeplig och inte särskilt utforskande i sin tro eftersom hon undviker att resonera om Guds mening och existens.

Till slut lyckas Sonja lista ut att det var han som mördade pantlånerskan och Lisaveta. Intressant nog svarar hon honom inte med att säga: Vad har du gjort mot Gud? Eller: Vad har du gjort mot den stackars pantlånerskan och hennes styvsyster? I stället svarar hon: ”Gud, vad är det ni gjort mot er själva! [...] och omfamnade honom hårt, hårt, hårt.”⁸⁶

Med dessa ord, som utstrålar Sonjas godhet och medkänsla, kramar hon om den förtvivlade Raskolnikov och lovar honom att de alltid ska vara tillsammans, även i fängelset ska de tillsammans uthärda lidandet.⁸⁷ Det är här som det blir tydligt att det är Sonja som ska vägleda Raskolnikov och läka hans sår. Rollerna har bytts och nu tycks det i stället vara hon som påminns om sitt lidande i Raskolnikov. Hon möter en djupt försjunken människa, en människa som i likhet med henne själv har handlat på ett sätt som stridit mot sina egna trosuppfattningar.

Trots hennes omätbara godhet kan hon inte låta bli att störas av tanken att den här förtappade människan är en mördare. Hon drar slutsatsen att det enda motivet till mordet är att han var uthungrad och ville hjälpa sin mor. Märkligt nog kan Raskolnikov inte ljuga för Sonja och drar olika motiv till varför han begick mordet, t.ex. att han ville hjälpa sin mor; att han var utfattig och behövde mat; att han ville bevisa sin teori.⁸⁸ ”[...] Jag ville bli en Napoleon, och det var därför jag mördade... Nå, begriper du nu då? N-nej viskade Sonja naivt och skyggt. Men... fortsätt, fortsätt! Jag kommer att förstå, jag kommer att förstå alltihop *innerst inne!*”⁸⁹

Sonja har förstått att Raskolnikov är en oerhört kluven person och att han inte kan komma underfund med exakt vilka motiv som utlöste mordet. Samtidigt dömer hon honom inte, för hon vet att hon en dag kommer att förstå alltihop innerst inne. Detta kan tolkas som att tro för Sonja är något som kommer inifrån, inte något som har med det rationella att göra, vilket Raskolnikov verkar anse. *Innerst inne* innebär att hon – med hjälp av sin tro – kommer att förstå vad som fick honom att göra som han gjorde.

⁸⁶ Ibid., s. 486

⁸⁷ Ibid., s. 487

⁸⁸ Ibid., s. 490

⁸⁹ Ibid., s. 490

När hon inte längre orkar lyssna på Raskolnikovs ständiga utläggningar om de olika motiven utbrister hon: ”O, var tyst, var tyst! [...] Du har övergett Gud och Gud har drabbat dig och överlämnat dig till djävulen!...”⁹⁰ Det hela tycks vara ganska klart för Sonja. Raskolnikov har övergett Gud och av den anledningen måste han sluta spekulera i vad som motiverade mordet och i stället söka försoning. För henne förefaller detta vara det enda sättet att nå frälsning och komma närmare Gud.

Slutligen orkar han inte längre med att spekulera och utbrister: ”Jag mördade mig själv och inte gumman!”⁹¹ Det är här som det blir så tydligt att allt det som en gång utmärkte Raskolnikov – den intellektuelle studenten, gudsspekulanten och den som ville bli mänsklighetens välgörare – ”dog” i och med mordet. Han har dock inte förlorat sig själv helt, men i och med de två mötena med Sonja (det första, när han bad henne att läsa om Lasarus uppståndelse och det här) har han succesivt börjat överge sina tidigare föreställningar och vänt sig till Sonja för vägledning. Sonja ser nu att den förtappade Raskolnikov inte är någon grym människa som mördade för sin egen lycka eller för andra, hon ser inte längre den ivrige rationalisten som vill framhäva sina åsikter och förlöjliga de som tror. I stället är det som om hon ser ett litet barn träda fram, som kommit till insikt om att det var fel att döda och som behöver hjälp.

Medan han hjälplöst ser på henne säger hon: ”Gå omedelbart och ställ dig i en korsning och fall ned och kyss först marken, som du har besudlat, och säg med hög röst till alla: Jag har mördat! Då skall Gud ge dig livet åter”.⁹² Detta kan förstås som Raskolnikovs enda hopp till försoning. Hon tillägger att han dessutom ska ”acceptera lidandet och nå försoning på det sättet”.⁹³ Han ska alltså acceptera lidandet, acceptera att han måste sona för det han gjort, för det är den enda vägen till försoning. Raskolnikov är emellertid inte redo för att acceptera lidandet än, eftersom det i sin tur innebär att han anger sig själv till polisen.

Han besökte henne med förhoppning att ”vältra [...] en del av sina plågor på henne, och nu då hela hennes hjärta var vänt mot honom blev han medveten om att han var ofantligt mycket olyckligare än tidigare”.⁹⁴ Innan mötet med Sonja var Raskolnikov ensam, ingen annan förutom honom själv visste vad han hade gjort. Trots att det var plågsamt för honom stod han fast vid sina tidigare övertygelser och uthärdade lidandet som brottet hade fört med sig. Nu är

⁹⁰ Ibid., s. 494

⁹¹ Ibid., s. 496

⁹² Ibid., s. 496

⁹³ Ibid., s. 496

⁹⁴ Ibid., s. 498

det inte längre så. Det sagda kan inte längre bli osagt och mitt i all denna identitetskris möter han någon som vänder sitt hjärta mot honom och om det så krävs – att lida med honom.

Sonja vill vara till hjälp och som ett tecken på detta ger honom sitt kors: ”Ge mig det! sade Raskolnikov. Han ville inte göra henne besviken. Men han drog omedelbart tillbaka handen som han hade sträckt ut efter korset. Nej, inte nu, Sonja. Hellre senare [...]”.⁹⁵ Än så länge är han inte redo att bära korset, det som enligt den rysk-ortodoxa teologin symboliserar Kristus själv och Kristi lidande. Sonja instämmer att han ska ta på sig det senare och betonar korsets symbol: ”När du går för att ta på dig ditt lidande skall du också ta på dig korset. Kom till mig då. Jag skall sätta på dig det och så skall vi be och gå dit tillsammans”.⁹⁶ I enlighet med kristen teologi överlag betonar hon att hans lidande är hans lidande, hon kan inte ta på sig det, men däremot kan hon följa med honom. Här blir det tydligt att Sonja vill vägleda Raskolnikov och i linje med föreställningen om kyrkan som sjukhus tar hon på sig rollen som den som ska läka hans sår. För att såren ska läkas måste han emellertid acceptera korset. Accepterandet i sig kan förstås som ett tecken på att han övergett sina tidigare trosuppfattningar och är villig att omfamna ett nytt liv med Kristus.

I det förra analysavsnittet fick vi se den första förändringen i deras trosföreställningar, där Raskolnikov besökte Sonja och började intressera för hennes tro, medan Sonja fick uppleva andra trosföreställningar än sina egna. Mot slutet av mötet verkade båda ha berörts av varandra. Hon fick höra hur han med hjälp av ett rationellt och realistiskt synsätt förklarade för henne om de logiska följderna för hennes familj. Dessutom fick hon höra att Gud kanske inte finns och att lidandet i världen är ett faktum. Raskolnikov fick höra berättelsen om Lazarus, om hur tron på Kristus kan återuppväcka de döda till liv och att Gud inte tillåter lidande. Båda mötte trosföreställningar som stred mot deras egna.

I det här mötet har Raskolnikov erkänt sitt brott för Sonja. Egentligen vet han inte varför han valde att besöka henne och berätta om mordet, men det tycks ha rört sig om en inre törst att berätta. Som jag skrev tidigare ser han det mänskliga lidandet i Sonja, men också sitt eget lidande. Hon har också handlat på ett sätt som stridit mot hennes trosuppfattningar, vilket har inneburit ett outhärdligt lidande. För Sonja är det inte lika oklart varför Raskolnikov har kommit för att berätta. Hon ser honom som en vilsen människa, en som är i behov av andlig vägledning och som behöver ta på sig sitt lidande och bära korset.

Raskolnikov, som inledningsvis av detta mötte frågade henne frågor om Guds mening, frågor som Sonja upplevde som obesvarbara, börjar sakteligen acceptera sitt lidande och

⁹⁵ Ibid., s. 499

⁹⁶ Ibid., s. 499

korset som symbolen för försoning och föreningen med Kristus. Hon som inledningsvis vägrade erkänna att lidandet i världen är ett faktum börjar – genom Raskolnikov – se en annan värld, en värld där unga människor som R kan tvingas till mord på grund av sina rationella övertygelser och slutligen bli förtappade.

3.3 Analys del 3: Föreningen

3.4 Förändringen

Romanen börjar närma sig sitt slut. Mycket har hänt med både Raskolnikov och Sonja. De har upptäckt att de har något gemensamt, att de på något sätt är ämnade att söka målet tillsammans.

Strax efter att Raskolnikov erkänt för Sonja får de besök av en viss herr Lebeziatnikov, som kommit för att meddela Sonja om att hennes styvmor är svårt sjuk. Medan Sonja skyndar sig hem stannar Raskolnikov kvar. Så fort hon lämnat rummet berättar Lebeziatnikov att Katerina lider av en sinnessjukdom. Medan han berättar om olika vetenskapliga experiment som gjorts i Paris, där man försökt bota sinnessjuka genom logisk övertalning, framstår det som om han gör det med ett rationellt förhållningssätt.⁹⁷ Raskolnikov lyssnar men han deltar inte i diskussionen. Som läsare förmodar man att han har tröttnat på de vetenskapliga diskussionerna. Den inre förvandlingen har nu succesivt börjat ta form i det yttre, och att han just avvisar de vetenskapliga diskussionerna är ett tecken på detta.

Några dagar senare får han ett oväntat besök av rannsakningsdomaren, Porfirij Petrovitj, som kommit för att meddela Raskolnikov om att de hittat den skyldige. Han inleder samtalet med att redogöra för sin teori och förklarar att mannen bakom mordet hade en teori han ville bevisa och mördade ”bara för teorins skull”.⁹⁸ Därefter pekar han ut Raskolnikov som den skyldige. Porfirij utger sig för att vilja hjälpa Raskolnikov och föreslår att han måste ta på sig lidandet, för endast då kommer han att nå befrielse, eller *lugn och ro* som han kallar det.⁹⁹

Återigen återkommer det här med att ta på sig lidandet för att nå försoning, vilket Sonja nämnde tidigare, fast Porfirij – som är en representant för det sekulära – använder inte kristna termer som försoning, utan talar i stället om *lugn och ro*. Han avslutat samtalet med att ge R ett ultimatum: om han inte anger sig själv inom fyrtio timmar så kommer han inte att få en mild dom.

Fram och tillbaka yrar R omkring, ena stunden förföljer han Svidrigajlov, andra stunden intalar han sig själv att han ska erkänna. Svidrigajlov är mannen som utnyttjade Rs system,

⁹⁷ Ibid., s. 501

⁹⁸ Ibid., s. 539

⁹⁹ Ibid., s. 541

Dunja. Han misstänks för flera brott, bland annat för att ha mördat sin hustru. ”Han beskrivs av Raskolnikov som ondskefull och hånfull, en man utan heder, ett brutalt odjur, vällusting och skurk som försöker tvinga sig på Dunja [...] med våld”.¹⁰⁰ Emellertid framställs han inte som en ”endimensionell karaktär”, vilket Ann Heberlein understryker i *En liten bok om ondska*.¹⁰¹ När Katerina Marmeladova avlider skänker han sina pengar till hennes barn och skriver in dem på ett finare barnhem. Märkligt nog lockas Raskolnikov av Svidrigajlov och det framstår även som om han intresseras av honom. Jag tänker mig att han i honom möter sitt gamla jag, den som mördade för att bevisa sin teori och för att få uppleva känslan av att ta någon annans liv. Han är således länken till den tidiga Raskolnikov.

Nu är förändringen så pass tydlig att Raskolnikov inte väljer att följa Svidrigajlovs spår. Han besöker i stället sin mor för ett sista avsked, något som den gamle Raskolnikov inte hade brytt sig om, eftersom det hade inneburit ett känslomässigt avsked. Alldeles riktigt blir det ett känslomässigt avsked. Modern som hela tiden har varit orolig för sin son får nu träffa honom och höra att han, oavsett vad han sagt tidigare eller gett uttryck för, älskar henne. Han avslutar samtalet med att säga att han ska resa bort och att det inte går att göra något åt, att det helt enkelt ”är i Guds hand”, men att hon ändå ska be för honom.¹⁰² Senare när han besöker Dunja för att ta avsked erinrar han sig detta märkliga uttalande: ”[...] nyss kramade mamma och jag om varandra och grät. Jag är inte troende, och ändå bad jag henne att be för mig. Gud vet vad som håller på att ske, Dunja. Jag begriper ingenting”.¹⁰³ När han uttalar dessa ord till sin syster är det som om han är medveten om att det som nyligen skett – bekännelsen för Sonja, ultimatumet från Porfirij och att han stridit mot sina tidigare trosuppfattningar – fört honom bort från att praktisera det han tidigare trodde på: ”Jag känner mig så svag, Dunja [...] Och i det här ögonblicket skulle jag vilja vara herre över mig själv”.¹⁰⁴ Jag tolkar det här som att han möter sin tidigare självbild, den som både trodde på och levde efter en nietzscheansk övermänniskoteori. Snart är förvandlingen fullbordad.

3.5 Accepterandet

Efter samtalet med Dunja besöker han Sonja. Hon har väntat på honom hela dagen och oroat sig för att han ska begå självmord. När han väl kommer fram förmår han sig inte att få ur sig så många ord, bara det att han kommit för att hämta korset: ”Utan ett ord tog Sonja fram de båda korsen, det av cypressträ och det av brons [...] Hon gjorde korstecknet över sig själv och

¹⁰⁰ Ann Heberlein, *En liten bok om ondska*, Stockholm, 2012, s. 49

¹⁰¹ *Ibid.*, s. 49

¹⁰² Fjodor Dostojevskij, *Brott och straff*, Stockholm, 2011 (Bonnier Pocket), s. 608

¹⁰³ *Ibid.*, s. 609

¹⁰⁴ *Ibid.*, s. 609

honom och hängde cypresskorset om hans hals. Det är alltså symbolen för att jag tar mitt kors på mig, ha-ha! Som om jag inte lidit tillräckligt”.¹⁰⁵ Trots att Raskolnikov lite ironiskt viftar bort korsets betydelse är han ändå fast besluten om att ha det på sig. Sonja ber honom att göra korstecknet och även be: ”Åh, javisst, så många gånger du vill! Och jag gör det renhjärtat, Sonja, alldeles renhjärtat [...] Han korsade sig flera gånger”.¹⁰⁶

Som läsaren kommer ihåg klargjorde jag i syftet att jag vill undersöka huruvida deras trosföreställningar och världsbilder förenas eller inte. I och med att Raskolnikov tar på sig korset och är väl medveten om dess betydelse, fattar han ett beslut. Han väljer att ta på sig korset – symbolen för Kristi lidande – just därför att han vill förenas med Kristus, en Kristus han lärt känna genom Sonjas bibelläsning. Än är inte förvandlingen fullbordad och trots att han är medveten om korsets betydelse tycks han ha ett ganska ambivalent förhållningssätt till det.

Icke desto mindre börjar Sonja se ett tecken på omvändelse – omvändelse som inom rysk-ortodox teologi antingen kan vara plötslig eller stegvis. Som jag tog upp tidigare behöver vägen till tro inom denna teologi inte vara uppenbar, den sökande kan färdas mot den utan att han eller hon är medvetna om det. Intressant nog är det just det som sker med Raskolnikov. Utan att vara medveten om det genomgår han en stegvis omvändelseprocess där han färdas mot Sonjas tro.

Hon har nu gett honom sina två kors och gjort korstecken över sig själv och honom. Korstecknet som inom rysk-ortodox teologi är en symbol för välsignelse och en bön om att Gud skall beskydda en från det onda. Nu bär han korset och är redo att ange sig själv. Innan han gör det erinrar han sig Sonjas ord: ”Gå till närmaste korsning, buga för allt folket, kyss jorden eftersom du har syndat mot den och säg till all världen: jag är en mördare!”¹⁰⁷ Utan att ta farväl av Sonja går han ut mot torget och när han kommer fram till närmaste korsning faller han på knä, bugar mot den smutsiga jorden och kysser den. Sonja är hela tiden bakom honom.

När han väl kommer fram till polisstationen för att erkänna sitt brott stöter han på en gammal bekant, löjtnant Krut. Denne delar med sig av sin känsla att det finns så många nihilister nuförtiden och ställer en djärv fråga till Raskolnikov om han är nihilist. Utan att tveka svarar han nej. Krut fortsätter att tala om bildning och betydelsen av att ha en oändlig törst efter upplysning, men Raskolnikov svarar inte. Precis som samtalet med Lebeziatnikov,

¹⁰⁵ Ibid., s. 616

¹⁰⁶ Ibid., s 617

¹⁰⁷ Ibid., s. 617

som i likhet med Krut intresserar sig för det vetenskapliga, ger Raskolnikov inga svar och deltar således inte i diskussionen.

Vi minns tidigare i romanen, långt före det faktiska mötet med Sonja, när Raskolnikov tillsammans med rannsakningsdomaren, Porifirij, diskuterade ondskans natur. Då hänvisade R till sin artikel om de ”vanliga” och ”ovanliga” människorna, och hävdade bestämt att de ”ovanliga” hade vissa privilegier som de ”vanliga” inte hade, t.ex. rätten att överträda lagen. Med iver och entusiasm framförde han sina argument och anspelade på vikten av det rationella – att det är värt att kriga för vetenskapen och förnuftet. Nu är detta inte längre viktigt för honom. Ännu en gång förefaller det som om han inte längre är intresserad av sådana samtal om förnuft och vetenskap. Likaså känner han inte längre något behov av att förhålla sig rationellt till saker och ting.

Man kan tolka Krut som den sista symbolen för det rationella som Raskolnikov möter och den som försöker locka R tillbaka till sitt forna jag. Efter samtalet går han ut till Sonja, kanske för att få en sista bekräftelse på att det han snart ska göra är rätt. Han ser på henne, ler lite lätt, skrattar, därefter går han in. Den här scenen tolkar jag som ett sista avsked, inte av Sonja utan av den gamla Raskolnikov. Jag tänker mig att han, i det här avgörande ögonblicket, fattar ett beslut, ett beslut som han inte vet hur han ska hantera och därför skrattar han. Han skrattar åt sig själv, att han – den nietscheanske övermänniskan som skulle vara sin egen herre – kommer till insikt om att han aldrig kommer att vara det, att han är beroende av Sonja. Intressant nog är det hon som till slut får honom att ta det avgörande steget och ange sig själv, inte den listige rannsakningsdomaren. Det är som om hennes blick talar rakt in i hans hjärta och plötsligt försvinner all tvekan.

När det väl kommer till kritan överger Raskolnikov intresset för det rationella och sitt självcentrerade jag till förmån för allt det som Sonja utstrålar (godhet, medkänsla, oegennyttia, gudstro). Kluvenheten är inte längre något problem för honom, den återkommer då och då, men inte i samma uträkning som tidigare. Då var han mer mån om att undvika allt som hade med känslor att göra, vilket kanske är mest påtagligt efter att han uttryckt sitt missnöje för Dunjas blivande make: ”Varför ställer jag till med all den här uppståndelsen? [...] Du kan gifta dig med vem du vill!”¹⁰⁸ Kluvenheten som Raskolnikov upplevt under stora delar av romanen var associerad med hans tankar och vilja att stöta bort känslorna. Nu kan han inte längre undfly känslan, för det är den som Sonja fått honom att upptäcka, den som leder fram till att han slutligen erkänner. Sonja är alltså botemedlet mot kluvenheten. Raskolnikovs förvandling

¹⁰⁸ Ibid., s. 281

är nu ett faktum. Genom att bära korset har han tagit på sig sitt lidande och erkänt för polisen. Nu återstår bara föreningen.

3.6 Föreningen

Rättegångsförhandlingarna pågick utan några svårigheter. Raskolnikov hade berättat allt, utan att förmildra något. När de frågat honom om motivet till brottet svarade han att det var hans fattigdom, hjälplöshet och önskan att, med hjälp av pengarna, inleda ett nytt liv. Konstigt nog hade han inte brytt sig om att hämta pengarna som han hade gömt, något som förbryllade domstolen. Till slut fick han domen, åtta års straffarbete. Sonja höll sig till sitt ord och följde med honom till fängelset.

När han väl är där visar han inget intresse av Sonjas besök och börjar grubbla över varför allt blev som det blev. Han börjar sjunka ner i mörka tankar och funderar på att ta sitt liv. De andra fångarna har berörts av Sonja, men inte av Raskolnikov. De kallar honom för hedning, trots att han aldrig talat med dem om Gud eller religion. Plötsligt blir Raskolnikov sjuk och läggs in på sjukavdelningen. Flera dagar går utan att han träffar Sonja. Han börjar sakna henne mer och mer. När han senare blir utskriven får han veta att även hon har blivit sjuk. Tanken på Sonja rör sig inom honom och för varje gång han tänker på henne bultar hans hjärta våldsamt. Medan han sitter på en parkbänk och betraktar utsikten kommer hon och sätter sig bredvid honom. Hon räcker honom handen. Han ser på henne och hinner knappt hämta andan av de våldsamma hjärtslagen. Plötsligt börjar han gråta och omfamnar hennes knä.

I första ögonblicket blev hon alldeles förskräckt [...] Men plötsligt, i ett enda slag, hade hon förstått [...] hon hade förstått och det fanns inget tvivel hos henne längre, inget tvivel om att han älskade henne, älskade henne gränslöst mycket och att ögonblicket äntligen var inne.¹⁰⁹

De finner kärleken och det är som om båda har återfötts. Tanken som tidigare dominerade hos Raskolnikov är inte längre dominerande, och inte längre lockas han av det rationella och vetenskapliga. Nu är det i stället känslan som dominerar. Intressant nog var det inte hon som tjtade på honom att han måste läsa Nya testamentet och komma i kontakt med Gud. I stället var det han själv som hade bett henne att läsa för honom om Lazarus uppståndelse, och bett henne om korset. I slutänden valde han korset – symbolen för Kristus själv. Den inre förvandlingen som Raskolnikov har genomgått har nu tagit form i det yttre, något som

¹⁰⁹ Ibid., s. 646

fångarna uppmärksammar: ”Den dagen hade det till och med känts som om fångarna, hans tidigare fiender, såg på honom med andra ögon”.¹¹⁰

Sonja har också genomgått en förvandling. Tidigare blundade hon för allt lidande i världen och nöjde sig med det enkla men ändå oklara svaret att Gud inte tillåter lidande. Till exempel att Gud inte kommer att tillåta samma livsöde för hennes syster. Hon styrdes bara av känslan och undvek att resonera om Guds mening och vad Gud tillåter och inte tillåter. Detta blev tydligt när Raskolnikov frågade henne om hur Gud ser på ondska, om Luzjin är mer värd döden än hennes styvmor, osv. Sonja ville inte ge sig in på sådana frågor och i linje med den negativa teologin – som säger att man ska låta bli att tillskriva Gud en egenskap/definition – förklarade hon att hon inte kunde veta vad Guds mening var.

Då började något ske. När Raskolnikov erkände sitt brott för henne såg hon ett lidande som påminde henne om sitt eget. Hon såg en förtappad och förtvivlad människa, som tvingats till brottet på grund av fattigdom och desperation. Framför allt såg hon ånger och vad brottet bar med sig, och i den stunden blev hon påmind om att lidandet är ett faktum. Detta är Sonjas förändring. Hon har helt enkelt fått möjligheten att blicka in i en trasig och förtvivlad människas liv och hon har kommit till insikt om att det intiga och det mörka är ett faktum. Dessutom har hon, efter att hennes far och styvmor avlidit, börjat acceptera att det otänkbara inte behöver vara otänkbart – det som Raskolnikov varnade för när han frågade henne om vad hon skulle göra ifall hennes mor avled. Hon vet nu att det inte är helt säkert att hennes syster, Polja, kommer att klara sig i livet. Det hon har fått i utbyte av Raskolnikov är tvivel och ett realistiskt synsätt att betrakta verkligheten på.

Det är inte förrän nu som de inser att de är beroende av varandra, att de tillsammans utgör en helhet som förenar deras teologier och världsbilder med varandra. Sonja som är en representant för rysk-ortodox teologi – som står för korset som symbol för lidande och försoning, föreställning om kyrkan som sjukhus, bibelberättelserna, Guds odefinierbarhet – blir genom Raskolnikov medveten om allt det som utmärker Gud-är-död-teologin, dvs. Guds frånvaro, det intiga, viljans kraft och det oundvikliga lidandet. Trots att hon – genom honom – får se en annan verklighet blir det aldrig att hon förnekar sin tro. I stället omfamnar hon vissa av de föreställningar som Raskolnikov ger uttryck för, t.ex. det oundvikliga lidandet.

Även Raskolnikov har omfamnat vissa av de föreställningar som Sonja ger uttryck för. Framför allt har han omfamnat föreställningen om korset som symbol för Kristi lidande och föreningen med Kristus, om Guds odefinierbarhet och bibelberättelserna.

¹¹⁰ Ibid., s. 646

Som vi minns går vägen från otro till tro för den rysk-ortodoxa teologin genom de heliga texterna i bibeln, berättelser som vittnar om en inre förvandling från otro till tro.

Lasarusberättelsen är en sådan berättelse, som i romanen länkas samman med berättelsen om Raskolnikovs resa från otro till tro (Se Wikström). Tidigare lockades han av att rationellt försöka resonera sig om hur Gud såg på gott och ont, nu är det i stället det mystiska som lockar honom. Det mystiska i betydelsen att han inte kan veta hur Gud ser på det ena eller det andra, i stället ska han – i enlighet med den rysk-ortodoxa – söka sig till gemenskapen med Gud.

Raskolnikov har i och med sin förvandling rekonstruerat sina tidigare övertygelser och trosuppfattningar. Som jag skrev är det inte längre det rationella och vetenskapliga som lockar, utan det mystiska och framför allt – känslan. Han har rekonstruerat sin identitet med hjälp av Sonja. Genom påverkan av henne har han allt mer börjat använda uttrycket Gud, inte längre i vetenskapliga och rationella diskussioner utan i ett mer känslomässigt sammanhang (Se Wikström). Ett belysande exempel på detta är när han säger till sin mor: ”Det är i Guds hand”, strax innan han anger sig själv. Visserligen hade han sin tro innan han mötte Sonja, men hon har fått honom att ta avstånd från den spekulativa Gud-är-död-teologin och fört honom närmare den ryska-ortodoxa.

Även Sonja har rekonstruerat sina tidigare övertygelser och uppmärksammar nu en mer skrämmande verklighet. En verklighet som styrs av tvivel, att man aldrig kan vara säker på någonting, att lidandet helt enkelt är ett faktum. I och med att de förälskar sig i varandra blir föreningen ett faktum. De är inte längre måna om att opponera sig mot varandra, utan att älska varandra.

4. Slutdiskussion

Jag inledde det här arbetet med att ställa följande fråga: **Kan man läsa Brott och straff som en egen gren inom kristen teologi?** Svaret är ja. Sonjas föreställningar om Guds odefinierbarhet, korset som symbol för försoning och lidande och bibelberättelserna har inte bara påverkat Raskolnikovs världsbild och trosinriktning – de har blivit en del av hans nya identitet. Han har genomgått en förvandling, från otro till tro och detta genom Sonjas vägledning, genom att hon läste berättelsen om Lasarus för honom. Som jag skrev tidigare är han inte längre mån om att resonera om Guds existens – den rationella attityden till tro är inte längre rationell, den är snarare mystisk, i likhet med den rysk-ortodoxa tron. Raskolnikovs föreställningar om Guds frånvaro, det ofrånkomliga lidandet och hans realistiska syn på livet har också gjort avtryck på Sonja. Hon har inte bara påverkats av dessa föreställningar utan

omfamnat dem och låtit dem få spegla hennes nya identitet. Likaså har Raskolnikov låtit sina nya föreställningar få spegla hans nya identitet.

Så, vad blir resultatet av denna ”teologi”? Först och främst är det viktigt att understryka att den inte ska förstås som en teologi, så som vi tänker teologi, dvs. en sorts utarbetad kristen doktrin med historiska rötter. Som jag skrev i inledningen har jag valt att definiera teologi som ett ramverk för existentiella trosfrågor, och i det här fallet är det frågor om det mänskliga lidandet, det intiga, frälsning, försoning och nåd. Den ”teologi” som vi möter i *Brott och straff* ska förstås som en enskild teologisk gren som förenar föreställningar om Guds frånvaro, det ofrånkomliga lidandet, intigheten, korset som symbol för lidande och försoning, Guds odefinierbarhet och slutligen bibelberättelserna.

Båda inriktningar speglar de två huvudkaraktärerna. Den rysk-ortodoxa teologin, som representeras av Sonja, kännetecknas av tro. Tron på att Gud finns och att han är livets mening. Korset är en symbol för tron och indikerar det personliga valet, att man väljer att tro på Kristi lidande och uppståndelse. Gud-är-död- teologin, som representeras av Raskolnikov, kännetecknas av tvivel. Tvivel på att Gud finns och ett ständigt grubblande över dennes existens och syn på gott och ont.

Båda ger varandra något i utbyte. Raskolnikov börjar *tro*, den rysk-ortodoxa teologi som han mött genom Sonja har lett till tro, tron på Kristi uppståndelse och Kristus som livets mening. När han accepterade korset som en symbol för att han tagit på sig sitt lidande – med Kristus som exempel – och som en symbol för försoning blev det nästa slående hur han, i den stunden, övergav sina tidigare föreställningar. När han senare kom till insikt om att det aldrig var Sonja som tvingade honom till tro utan han själv som bad henne att läsa om Lasarus uppståndelse blev det nästan uppenbart för honom. Uppenbart att han indirekt bad om att få genomgå en resa från otro till tro. I det stora hela uttryckte han en längtan att få ta del av Sonjas tro.

Sonja däremot uttryckte aldrig någon längtan att få ta del av Raskolnikovs tro, men i slutänden kunde hon inte undgå den. När hon såg hur mycket han led av sitt brott och när hon såg hur mycket hennes far och styvmor led blev det klart för henne att lidandet är ett ofrånkomligt faktum. Det Sonja fått i utbyte av Raskolnikov är alltså *tvivel*, hon vet nu att lidandet är ett faktum, att Gud kanske har distanserat sig från mänskligheten.

När deras teologiska inriktningar förenas med varandra föds en ny teologi, en teologi som förenar tvivel med tro – en *hoppets teologi*.¹¹¹ En teologi som förenar rysk-ortodoxa föreställningar om Guds odefinierbarhet, korset som symbol för försoning och lidande med Gud-är-död-teologins föreställningar om det oundvikliga lidandet och Guds frånvaro. En teologi som helt enkelt tar sin utgångspunkt i Guds frånvaro, men som betonar att hoppet kvarstår. Hur kommer då denna teologi till uttryck? Genom att Sonja börjar acceptera lidandet och genom att Raskolnikov accepterar korset. Tidigare stod hon fast i sin övertygelse om att Gud inte kommer att tillåta samma livsöde för hennes syster. Nu vet hon inte längre hur det blir och kanske blir det så som Raskolnikov förutspådde. Tvivlet är alltså det som utmärker hennes nya identitet, trosuppfattning och världsbild. Hon är inte längre övertygad om att allt kommer att gå väl, det kan mycket väl bli så att hon och Raskolnikov inte klarar av de kommande sju åren och prövningarna därtill. Raskolnikov vet heller inte hur han ska klara av den kommande tiden i fängelset, men i och med att han funnit Sonja och att han accepterat att bära korset, är han inte orolig.

Ur allt detta tvivel föds alltså ett hopp. Hoppet om att Gud *kanske* finns och att han kan rädda de som utsätts för lidande, eller de som riskerar att bli förtappade. Denna teologi förnekar emellertid inte lidandet i världen, utan erbjuder en alternativ väg ut från det och in till en ny väg som präglas av mystik och tro. En väg som kännetecknas av hopp och resan från otro till tro. En teologi som blir fulländad när Raskolnikov och Sonja kommer till insikt om att de älskar varandra.

5. Sammanfattning

Jag inledde min uppsats med att förklara att jag intresserade mig för de teologiska trosföreställningarna som kom till uttryck genom mötena mellan Raskolnikov och Sonja. Vidare formulerade jag följande fråga: Kan man läsa *Brott och straff* som en egen gren inom kristen teologi? Det huvudsakliga syftet var att läsa verket i en kristen teologisk kontext, där jag vidare ville undersöka huruvida de två trosinriktningar i romanen förenades eller ej. För att uppsatsen skulle uppfylla sitt syfte tog jag hjälp av den metod som jag trodde skulle tjäna den bäst, nämligen identitetsrekonstruktion, med fokus på Ruard Ganzevoorts användning av termen. Som jag har redovisat i analysen och slutdiskussionen förenas Gud-är-död-teologin och rysk-ortodox teologi med varandra.

¹¹¹ Teologen Jürgen Moltmann är den som oftast förknippas med termen hoppets teologi. Min definition av termen har ingen som helst relation till Moltmanns definition och ska därför förstås som en enskild teologi som kommer till uttryck i just *Brott och straff*

Både R och S har fått något i utbyte av varandra och sålunda rekonstruerat sina tidigare övertygelser och trosuppfattningar. Raskolnikovs identitet präglas inte längre av den nietzscheanska övermänniskotron och föreställningen om att Gud kanske inte finns. Han har genomgått en radikal identitetsförändring, där han tagit till sig nya föreställningar som Sonja gett uttryck för. Raskolnikov har börjat tro och accepterat korset som en symbol för detta. Sonja har också genomgått en radikal identitetsförändring. Tidigare präglades hennes identitet av hennes starka tro att Gud inte tillåter lidande. Men hon har också rekonstruerat sin identitet och resultatet av detta är att hon börjar tvivla på sina tidigare övertygelser och inser att lidandet är ett ofrånkomligt faktum. Det realistiska synsätt som Raskolnikov till en början hade har överförts på Sonja.

Vidare har jag dragit slutsatsen att föreningen blir ett faktum när de kommer till insikt om att de älskar varandra. Resultatet av den teologiska föreningen leder till en ny sorts teologi som jag valt att kalla hoppets teologi. Denna teologi förenar rysk-ortodoxa föreställningar om Guds odefinierbarhet, korset som symbol för lidande och en försoning, med Gud-är-död-teologins föreställningar om det oundvikliga lidandet och Guds frånvaro. Hoppets teologi förnekar inte lidandet i världen, utan tar sin utgångspunkt i att lidandet är ett ofrånkomligt faktum. En teologi som förenar tvivel (som är Gud-är-död-teologins kännetecken) med tro (som är den rysk-ortodoxa teologins kännetecken) och ur allt detta föds ett hopp. Hoppet om att Gud kanske finns och att det trots allt finns en utväg ur lidandet.

6. Referenser

Altizer, Thomas J.J. (redaktör), *Toward a New Christianity: Readings in the Death of God Theology*. New York, 1967

Dostojevskij, Fjodor, *Brott och straff*. Stockholm, 2011 (Bonnier Pocket)

Erixon, Jan, *Någon besökte min själ*. Örebro, 2004

Ganzevoort, Ruard, "Growing up Gay and Religious. Conflict, Dialogue, and religious Identity Strategies" i *Mental Health, Religion, and Culture*. 2011:3, s. 209-213

Alfejev, Hilarion, *Trons mysterium: en introduktion till den ortodoxa kyrkans troslära och andlighet*. Skellefteå, 2010

Heberlein, Ann, *En liten bok om ondska*. Stockholm, 2012

Metropolitan, Hierotheos, *Orthodox Spirituality, A Brief introduction*. Livadia, 1999

Wikström, Owe, *Sonjas godhet: medkänsla i en självupptagen tid*. Stockholm, 2006

Wikström, Owe, Raskolnikov: *Om den Kluvnes väg mot helhet i Dostojevskijs Brott och straff: en religionspsykologisk studie*. Uppsala, 1982

Ganzevoort, Ruard, artikeln "Home" från Ganzevoorts hemsida 1989-2011. Tillgänglig: <http://www.ruardganzevoort.nl/index.html>, hämtad 2013-04-08.